

ПРИРАЧНИК ЗА НАСТАВНИЦИ

наменет за наставници
во средно образование
за изучување на темата

БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА

A stylized illustration of a man in a dark blue suit, white shirt, and dark tie, wearing a dark blue hat. He is carrying a dark blue briefcase filled with green banknotes. A thick red diagonal line crosses the scene from the top left to the bottom right. The background is a light teal color.

март 2020

Наслов

Прирачник за наставници за изучување на тема „Борба против корупција“ во средно образование

Издавач

Институт за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје
contact@idscs.org.mk
www.idscs.org.mk
март, 2020

Автори

м-р Лилјана Пецова Илиеска
д-р Кире Бабаноски
Ана Јаневска Делева

Лектура

Валентина Јошевска

Дизајн

Матеа Лондза Шумковска

Прирачникот е изработен во рамките на проектот „Антикорупциска едукација за ученици од средно образование“ со финансиска помош од Амбасадата на кралството Холандија во Скопје, имплементиран од Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ Скопје во соработка со Државната комисија за спречување корупцијата, во периодот меѓу 1 јануари 2019 и 31 декември 2020 г.

Во рамките на проектот во работната група за имплементација на антикорупциски теми во средното образование учествуваа и претставници на Министерството за образование и наука, како и Бирото за развој на образованието.

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	5
1. ШТО Е КОРУПЦИЈА	10
1.1. ТИПОВИ И ВИДОВИ КОРУПЦИЈА	16
1.2 ЕФЕКТИ/ПОСЛЕДИЦИ ОД КОРУПЦИЈАТА	21
2. ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА ВО РАЗНИ СФЕРИ НА ОПШТЕСТВЕНОТО ЖИВЕЕЊЕ	28
3. СПРАВУВАЊЕ И СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА	38
3.1 АЛАТКИ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА	44
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	54

ПРЕДГОВОР

Темата за борба против корупција, како содржина за изучување, е исклучително комплексна и тешка за совладување, особено во делот на поимите и дефинициите, кои произлегуваат од стручна лексика и лексичка терминологија, со кои се соочуваат учениците за првпат во текот на своето образование. Од тој аспект, авторите на овој труд сметаа дека е од особено значење да се дадат детални упатства и препораки како да се користат предложените содржини од модулот, т.е. темите за изучување на оваа проблематика кои се веќе присутни во Прирачникот за ученици.

За успешно спроведување на настава на ваков тип содржини, потребен е дидактичко-методски прирачник за наставници, кој преку понудените упатства за обработка на час и примери, ќе им помогне во реализација на часовите за да ги пренесат основните информации и знаења за темата за борба против корупција на учениците од средното образование.

При изработката на Прирачникот авторите обрнаа внимание на нивото на знаења кое е потребно за да се совладаат овие содржини, на претходните совладани знаења по другите предмети, согласно направената Анализа на наставни програми во август 2019 година, како и согласно Анкетата на Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје, спроведена со ученици од пилот средни училишта.

Тргувајќи од фактот дека борбата против корупцијата е од интерес за општеството и потреба која налага да се изучува и во средното образование, се спроведоа активности во рамки на овој проект за подготовка на наставниците и на учениците за изучување на оваа тема.

За таа цел беа подготвени стандарди за оценување на постигнувањата од учењето и модул со предлог-содржини кои го покриваат основното знаење на две нивоа.

Се предвидува наставата да се изведе во најмалку 4 часа, а најмногу 6 часа, во зависност од нивото на знаења на учениците, можноста да се инкорпорира материјалот во постоечките предмети, интересот на учениците, подготвеноста на наставникот, како и потребата и можноста која ќе ја увиди предметниот наставник.

За таа цел, понудивме две нивоа на изучување на овој модул, кое ќе им помогне на наставниците да го модерираат учењето, да го прилагодат на потребите и можностите за изведување настава.

Во табелата подолу е даден приказ за тоа какви опции за комбинации на знаења може да понуди материјалот:

	НИВО	ПРЕДМЕТ	
ТЕМА 1			
1. Што е корупција?	1	задолжителен	
1.1. Типови и видови корупција	2		проектна активност
1.2. Ефекти/последници од корупцијата	1	задолжителен	проектна активност
ТЕМА 2			
2. Препознавање на корупцијата во разни сфери од општественото живеење	1	задолжителен	
ТЕМА 3			
3. Справување и спречување на корупцијата	2		проектна активност
3.1. Алатки за борба против корупцијата	1	задолжителен	

Објаснување:

1. Може да се изведе како настава во најмалку 3 часа за основно ниво знаења и да се надополнува со 3 проектни часа/активности.
2. Може да се изведе како настава со 4 часа за основно ниво знаења и 2 часа за второ ниво (проектни активности или воннаставни активности/дополнителна настава).
3. Може да се изведе како настава со сите 6 часа, со комбинација на нивоа.

Во првата тема се обработуваат основните поими и дефиниции за корупција. Воедно, како најважен сегмент се обработува и разбирањето на ефектите, односно негативното влијание и последиците од корупцијата.

Во втората тема учениците веќе се запознаваат со различни коруптивни активности во различни сектори и ја препознаваат корупцијата како појава во сите сфери на општественото живеење.

Во третата тема се разработуваат механизмите за откривање и справување со корупцијата, како да се пријави, како и стекнување информации за надлежните институции кои постапуваат по оваа проблематика.

Секоја тема завршува со јасно дефинирани цели кои треба да се постигнат, кои се поврзани со речник на поими и прашања, а заокружувањето на знаењата се постигнува со примерите и темите за дилеми и дискусии.

Во Прирачникот за ученици се употребени следните знаци со следново значење:

АКТИВНОСТ

Активност во која наставникот дава пример за дискусија, а учениците ќе бидат поттикнувани да дискутираат, да демонстрираат свест за граѓанска одговорност.

Активност во која се поттикнуваат учениците кон истражувачки активности преку зададени примери, се мотивираат да размислуваат и да поставуваат прашања.

ТЕМА ЗА ДИЛЕМА

Примерите зададени како „тема за дилема“ се поставени за препознавање ситуации во кои се манифестираат облици на корупција, неетичност и социјален притисок и како да се реагира со осуда кон нив.

Општите програмски цели

Пред да се развијат темите да се потсетиме кои се општите цели за изучување на овој модул. Ученикот/ученичката:

- да се запознае со поимите корупција, антикорупција, интегритет, етичност, социјален притисок, приватен интерес, јавен интерес, граѓанска одговорност;
- да знае за типовите, видовите и облиците во кои може да се појави корупцијата;
- да истражува и анализира на кој начин, на кои места и во кои области може да се појави корупцијата;
- да го разбере штетното влијание на корупцијата за општеството, општествениот, групниот и човековиот/личниот развој;
- да ги препознава механизмите/алатките за спречување на корупцијата;
- да ја сфати улогата на државните и недржавните субјекти кои работат на откривање и спречување на корупцијата (Државната комисија за спречување на корупција, полиција, јавно обвинителство, судови, Народен правобранител, невладини/граѓански организации, медиуми) и да се запознае со механизмите преку кои делуваат;
- да ги препознава човековите права кои се прекршени во ситуации на корупција;
- да демонстрира свест за граѓанска одговорност, да препознава ситуации во кои се манифестираат облици на корупција, неетичност и социјален притисок и да реагира со осуда кон нив;
- да се стави во улога на активен и одговорен граѓанин, во која активно ќе презема иницијативи за осудување на коруптивни однесувања и справување со нив;
- да ги владее начините на спречување и заштита од корупција;
- да предлага етички начини за справување со ситуации на социјален притисок.

1. ШТО Е КОРУПЦИЈА

Поим за корупција

Корупцијата претставува негативна појава во општеството. Поимот „корупција“ потекнува од латинскиот термин *corruptio* кој се преведува како поткупување/подмитување, расипаност/расипување, трулење и распаѓање како процес.

КОРУПЦИЈА Е ИСКРИСТУВАЊЕ НА СЛУЖБЕНАТА ПОЛОЖБА ЗА ПРИВАТНИ ЦЕЛИ.

Ова значи дека корупција постои кога службени лица вршат определени работи кои се секако должни да ги сработат согласно закон, но бараат за тоа некаква противуслуга или пари.

Поединецот кој коруптивно се однесува, преку злоупотреба на својата положба, се здобива со материјална или нематеријална корист или одредени поволности, што може да бидат наменети за него или за некој друг. На овој начин одредени лица стекнуваат корист на нелегален начин, додека на други им е отежнато остварувањето на некое право кое инаку им следува.

Корупцијата е забрането однесување кое ја загрозува демократијата и владеењето на правото. Тоа значи дека наместо да владее правото и неговите вредности, во државата во која има корупција владеат поединци кои се раководени од лични користољубиви цели. Корупцијата оневозможува остварување право на еднакви шанси за успех во животот, како и еднаков натпревар на компании на пазарот на капитал и на услуги.

Коруптивните активности и однесувања се појавуваат во сите слоеви и области на општественото живеење. Географски, корупцијата не познава граници. Корупцијата е појава што подеднакво ги напаѓа како развиените, така и неразвиените држави. Ниту една земја, без оглед на тоа колку е демократска, не е имуна на корупција. Оваа „општествена болест“ подеднакво ги напаѓа: владините функционери, политичарите, деловните луѓе, директорите, професорите, лекарите, полицајците, судиите, адвокатите, новинарите и сите оние кои на определен начин вршат или се во функција на вршење на некоја јавна дејност.

Запомни:

Под корупција се подразбира злоупотреба на функцијата, службената должност или положба заради остварување лична корист, директно или преку посредник, за себе или за друг.

Клучни поими:

„Службена должност“ значи збир на обврски кои едно лице е должно да ги преземе, а кои произлегуваат од вршењето на одредена функција или професија, односно од службената положба на тоа лице.

Пример:

Полицаецот по службена должност мора да преземе некое дејствие доколку утврди дека некој од учесниците во сообраќајот го загрозува животот на другите со брзо возење или непочитување на сообраќајните знаци и правила на патот. Неказнувањето би значело и непостапување по службена должност. Коруптивно однесување би имало кога за да не го казни сторителот ќе побара за себе или за друг одредени материјални средства или услуга.

Под поимот **„корист“** се подразбира остварување секаков вид материјална или нематеријална придобивка, лична корист, погодност или предност за себе или за друг.

Под поимот **„ризик од корупција“** се подразбира каков било вид внатрешна или надворешна слабост или постапка која претставува можност за појава на корупција.

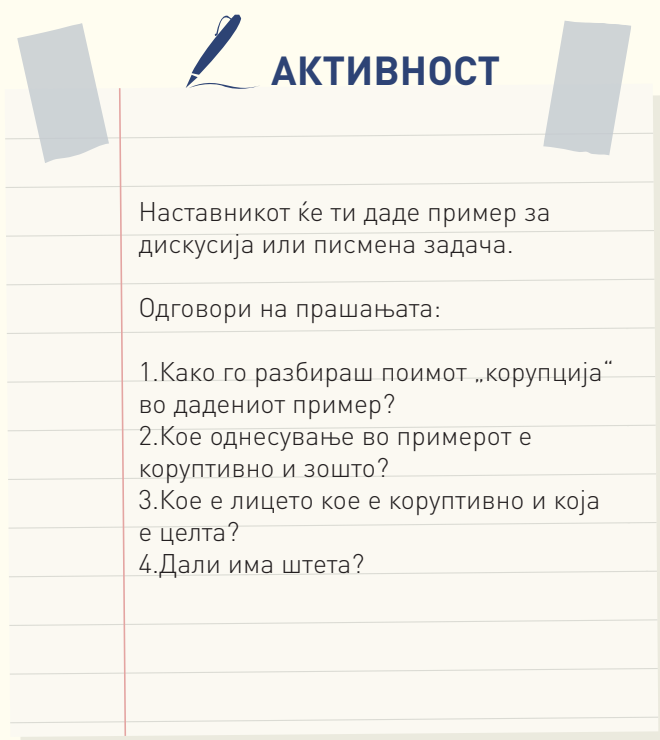
Под **„судир на интереси“** се подразбира состојба во која службеното лице има приватен интерес што влијае или може да влијае врз непристрасното вршење на неговите службени должности.

Пример:

Во едно средно училиште е распишан конкурс за вработување психолог. На огласот се пријавуваат 50 лица, меѓу кои и ќерката на директорот на училиштето. Комисија составена од неколку члена, меѓу кои и директорот, одлучува за избор на најдобриот кандидат. Ќерката не исполнува само еден услов согласно конкурсот, има само 2 години наместо најмалку 5 години работно искуство. Сепак, Комисијата одлучува таа да биде избрана и вработена.

Задачи:

1. Наведи неколку твои примери за горенаведените поими.
2. Наведи што подразбираш под „корупција“.
3. Зошто е важно да се намали корупцијата во демократските општества?
4. Посочи друг пример за „судир на интереси“.

АКТИВНОСТ

Наставникот ќе ти даде пример за дискусија или писмена задача.

Одговори на прашањата:

1. Како го разбираш поимот „корупција“ во дадениот пример?
2. Кое однесување во примерот е коруптивно и зошто?
3. Кое е лицето кое е коруптивно и која е целта?
4. Дали има штета?

ТЕМА 1

Наставна единица 1 – Што е корупција?

НИВО 1

Учениците ја учат дефиницијата за „корупција“ преку примери и искуствено учење. Преку асоцијативни зборови и случаи за дискусија ќе дојдат до дефиницијата и ќе одлучат кое однесување е коруптивно и зошто.

Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Го разбере поимот “корупција” во неговото основно значење и неговото значење во различни контексти	Самостојно доаѓа до заклучоци
Го разбира поимот “службена должност” и “судир на интереси”	Формира став за поимите што му се конкретизирани
Препознава, набројува и/или дискутира различни примери на корупција, односно коруптивно однесување	Критички да размислува и да развие свест за општествена штета

Наставни средства / Материјали – табла, кредити/маркери во боја

Подготовка - подгответе соодветни случаи за дискусија (види страница 51), согласно нивото на предзнаења на учениците

Предлози за тек на часот:

1. Се покренува дискусија и се поттикнува асоцијативно размислување за поимот корупција.
2. Се дискутира на одбрани примери.
3. Се продолжува со прашањата во правоаголникот со ЗАДАЧИ од Прирачникот за ученици. Побарајте од учениците да ви дадат примери, за да може да процените дали го совладале знаењето за поимите. Евалуацијата ве води во наредниот час.
4. Прашање број 3 може да го зададете за (домашна) задача – да напишат есеј на тема: „Зошто е важно да се намали корупцијата во демократските општества?“ „Корупцијата околу нас“ (при поставувањето на есејското прашање како домашна задача задолжително дајте насоки за структурата и содржината на есејот).

5. Се работи активноста означена со овој симбол.

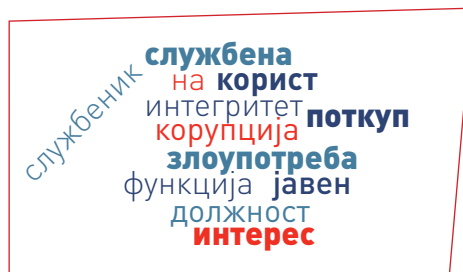

Учениците се поделени во три групи. Имаат време од 10 минути да дискутираат за секој од случаите. Ги образложуваат мислењата. Се дефинираат поими кои ќе се сретнат во заедничката дискусија. Се слушаат одговорите на групите. Накратко се дискутира за причините кои стојат зад нивните одлуки.

6. Не обидувајте се да ги „решите“ проблемите во примерите кои ги дискутирате. Ниту, пак, да барате од нив да ги решат. Прашувајте и модерирајте ја дискусијата во насока да ги добиете сите поими кои асоцираат на „корупција“ или „коруптивно однесување“.

7. Откако ќе бидат исцрпени сите одговори и дискусијата, обидете се заедно со учениците да формирате реченица/дефиниција за тоа што е корупција, користејќи ги зборовите од табла.

8. Види пример подолу на слика 1

слика 1

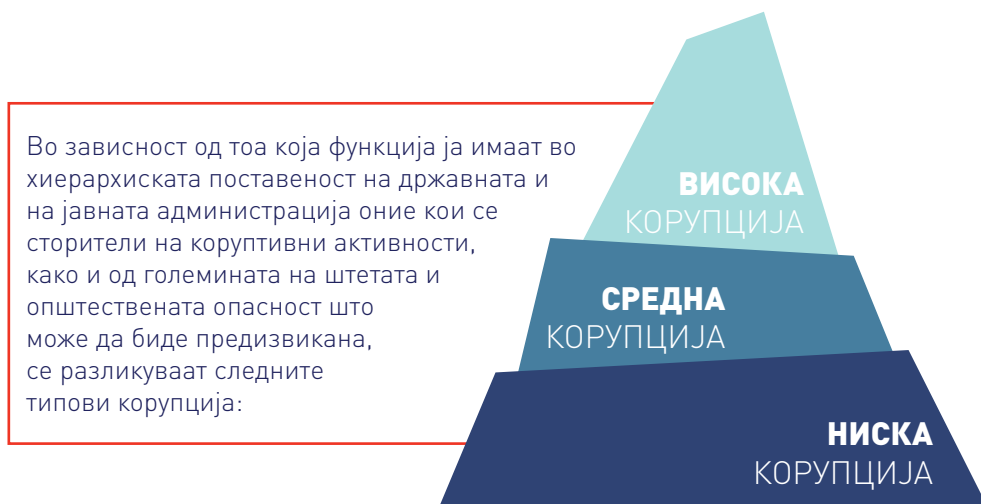
Оценување	Резултати од учење
Формативно оценување преку усна повратна информација во текот на дискусиите	Ученикот го разбира поимот „корупција“ во неговото основно значење и неговото значење во различни контексти
Самооценување преку квиз-прашања или преку листа за проверка	Прави разлика меѓу различни поими од темата корупција, односно прави разлика меѓу „службена должност“, „корист“, „ризик од корупција“, „судир на интереси“
Есеј или писмена форма – преку писмена пишана информација	Препознава, набројува и/или дискутира различни примери на корупција, односно коруптивно однесување / развива свест за општествена штета

1.1. ТИПОВИ И ВИДОВИ КОРУПЦИЈА

Да повториме: Под корупција се подразбираат незаконски активности со кои некој добива некаква корист, надвор од правилата, без разлика дали таа корист ја добиваат со активно делување на институциите или со неделување.

Генерално, корупцијата може да се подели на пасивна и на активна корупција.

Доколку некое службено лице бара, прима или прифаќа некаква корист, услуга или средства, тогаш станува збор за **пасивна**, а доколку се ветува или се дава нешто такво, тогаш станува збор за **активна корупција**.

Високата корупција е онаа во која се вклучени највисоко рангирани т.е. позиционирани функционери и/или политичари – и најчесто вклучува злоупотреба на поголем износ пари и/или влијание. Нивната позиција е таква што може да носат одлуки за сите граѓани, па така нивното корумпирано работење носи најголема штета. Тие може да напишат лоши закони кои ќе бидат во корист на нивни блиски соработници и/или роднини и пријатели, а не во корист на граѓаните. Тие може да злоупотребат милионски суми од даноците на граѓаните.

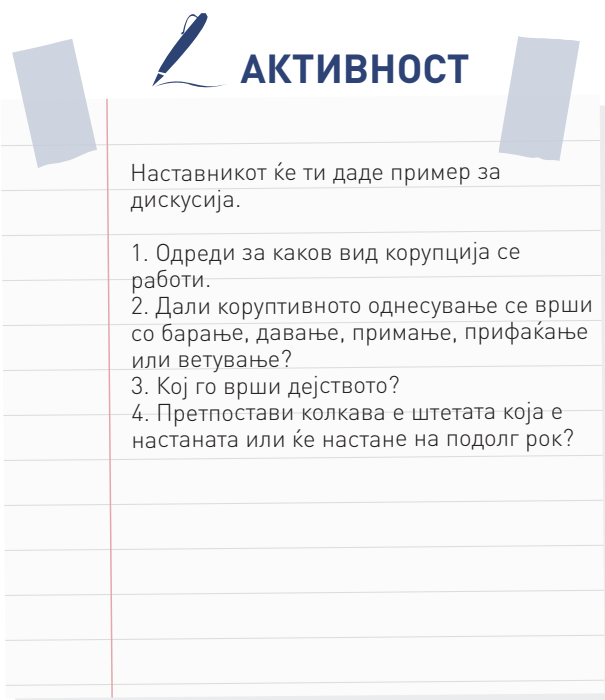
Пример за висока корупција е кога

Општинскиот совет овозможува да се донесе одлука со која се дозволува да се гради зграда на атрактивна локација, без притоа да се води сметка за ефектот по загадувањето и животната средина. Членовите на Советот на тој начин работат под влијание и во корист на градежниците, без да водат сметка за здравјето на луѓето.

Дополнително, сето тоа се пренесува надолу по хиерархија кон службениците кои треба да ја извршат донесената одлука и на тој начин тоа претставува основа за раширеност на средната и ниската корупција.

Средната корупција е лоцирана кај средниот слој во државната хиерархија, што значи кај сите службеници кои се извршители, односно кои треба да спроведуваат одлуки донесени од повисоко работно ниво, без разлика дали се работи за политичка или административна организација.

Ниската корупција се одвива помеѓу најниските слоеви на администрацијата, на пример – јавни службеници, полицајци, здравствени, образовни, судски, царински, општински, културни, шалтерски работници и др. Како пример за коруптивно однесување во високото образование е кога професор на факултет е автор на книга и бара од своите студенти да ја купат книгата, како услов, за да го положат испитот.

АКТИВНОСТ

Наставникот ќе ти даде пример за дискусија.

1. Одреди за каков вид корупција се работи.
2. Дали коруптивното однесување се врши со барање, давање, примање, прифаќање или ветување?
3. Кој го врши дејството?
4. Претпостави колкава е штетата која е настаната или ќе настане на подолг рок?

Видови корупција

Постојат три вида корупција. За да знаеме за кој вид се работи, зависи од повеќе фактори: од тоа кој сè е вклучен во корупцијата, дали се работи за висок функционер или службеник од пониско работно место, колкав е износот на материјалната и нематеријалната корист, колкава штета е нанесена, кој е оштетен, какво е долгорочното влијание, за каква форма на коруптивно однесување се работи итн.

Ц Р Н А К О Р У П Ц И Ј А

„Црна“ криминална корупција - опфаќа повеќе криминални активности за кои надлежните судови изрекуваат судски пресуди, а на сторителите им изрекуваат кривични казни. Во овој вид корупција сите фактори се опфатени и се на високо ниво.

С И В А К О Р У П Ц И Ј А

„Сива“ прекршочна корупција - овие коруптивни дејствија се на самата граница меѓу правото и неправото, а можат да бидат и казнети. Тука влегуваат: непотизмот, кронизмот и политичката патронажа.

Непотизмот претставува коруптивно однесување кое се однесува на вработување и/или унапредување блиски роднини во државната и јавната администрација.

Кронизмот е слично коруптивно однесување како и непотизмот кое се однесува на вработување и/или унапредување блиски пријатели во државната и јавната администрација.

Политичката патронажа - претставува коруптивно однесување кое се однесува на вработување и/или унапредување на партиски членови на високи позиции во државната и јавната администрација. Клиентелизмот и протекцијата се поврзани со патронажата и значат овозможување привилегии на клиенти, фаворизирање одредени лица заради заштитништво или одредена (најчесто партиска/политичка) заслуга.

БЕЛА КО РУП ЦИ ЈА

„Бела“ корупција - ги подразбира (условно кажано) оние коруптивни однесувања што во определени средини, поради културната матрица и вредносните сфаќања, не се сметаат за неморални, па со оглед на тоа не се правно санкционирани. На пример, подарувањето предмети со мал износ или вредност во знак на благодарност по успешно завршена услуга (во амбуланта, болница, на шалтер и сл.).

ТЕМА 1

Наставна Единица 2 - Типови и видови корупција

НИВО 2 Учениците веќе имаат предзнаења за предизвиканата штета од корупцијата. Следно ниво е разликување типови и видови корупција преку примери.

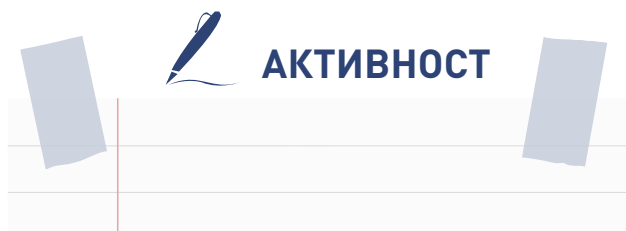
Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Анализира и типизира видови	Увидува коруптивно однесување
Дефинира улоги во конкретен проблем и дефинира тип корупција	Увидува коруптивно однесување во реална ситуација
Селектира корупција по нивоа	Критички размислува за општествениот импакт на корупцијата

Наставни средства / Материјали – примери од случаи подготвени за секој ученик

Подготовка - подгответе соодветни случаи за дискусија (види страница 51), согласно нивото на предзнаења на учениците

Предлози за тек на часот:

1. Подготвените примери/случаи поделете им ги на учениците и мотивирајте ги преку насочувачки прашања да го повторат досегашното знаење за тоа каде и кој го прави коруптивното однесување, за каква штета станува збор итн.
2. Ја работите активноста означена со овој симбол

3. Ја водите дискусијата преку веќе зададените прашања во Прирачникот за ученици.
4. Почнете дискусија за секој пример поединечно и полека воведувајте од содржината во Прирачникот за ученици, односно за секој тип/вид корупција се објаснува поделбата и причината за таквата поделба. За истото може да се користи презентација, самостојно изработен постер и слично.

Оценување	Резултати од учење
Формативно оценување – следење во коментари и дискусии и давање усна повратна информација	Анализира и типизира видови корупција
Дава коментар, усен или писмен, за одреден конкретен проблем односно тип корупција - добива усна или пишана повратна информација	Дефинира улоги во конкретен проблем и дефинира тип корупција
Самооценување - листа за проверка на точна селекција на наведени корупции по нивоа	Селектира корупција по нивоа

1.2. ЕФЕКТИ/ПОСЛЕДИЦИ ОД КОРУПЦИЈАТА

Корупцијата произведува негативни последици во општеството како што се: **неправда**, политичка нестабилност, **нефер конкурентност** и намалување на довербата на граѓаните во државата, како и во државните и јавните институции, органи и служби.

Доколку политичарите кои се на власт се вклучени во многу коруптивни дејствија, тоа доведува до помала доверба на граѓаните кон државата. Доколку во државната администрација се вработува по пат на непотизам, кронизам и политичка патронажа, тоа директно влијае на функционирањето на институциите.

Корупцијата ги **загрозува слободата на пазарот и претприемништвото, слободните, демократски и фер избори, независноста на судството**, вршењето на јавните функции во државен интерес и во интерес на граѓаните, а не во интерес на одредени поединци или политички групи.

Корупцијата негативно влијае на уживањето и почитувањето на човековите права – граѓанските, политичките, економските, социјалните и културолошките. Корупцијата влијае на способноста на државата да ги заштитува човековите права и да ги исполнува своите обврски, особено за обезбедување функционално судство и фер судење, полиција, здравство, образование и социјални услуги итн.

АКТИВНОСТ

Задача за дискусија

Дискутирај и надопolni ја шемата со нови квадратчиња со причини и последици, односно фактори кои влијаат за појава на корупцијата.

„Дрво на причини и последици“

- а) немање закон;
- б) партиски протекции и патронажа;
- в) непочитување на законите;
- г) лоши реформи во администрацијата;
- д) концентрација на власт, богатство и статус кај поединци;
- ѓ) недемократски и автократски режим;
- е) бавна бирократија;
- ж) постоење монополи;
- з) слаб индустриски и инфраструктурен развој;
- с) слабоорганизирана и слабоплатена јавна служба;
- и) судови кои не осудуваат висока корупција;
- ј) луѓе кои постојано подмитуваат наставници и лекари;
- к) систем каде што власта, парите и политиката играат водечка улога;
- л) недостаток на волја за борба против корупција;
- љ) непријавување на корупцијата.

ЛИЧНА КОРИСТ И БОГАТЕЊЕ	КОНЦЕНТРАЦИЈА НА ВЛАСТ, БОГАТСТВО И СТАТУС	ЗЛОУПОТРЕБА НА СЛУЖБЕНА ДОЛЖНОСТ	ПОСТОЕЊЕ НА МОНОПОЛИ
НЕДОСТАТОК НА ЦВРСТА ЗАКОНСКА ЛЕГИСЛАТИВА		СЛАБИ МЕХАНИЗМИ ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПТИВНИТЕ АКТИВНОСТИ	
ТРАНЗИЦИСКИ ПРОЦЕСИ		СЛАБО ОРГАНИЗИРАНА И СЛАБО ПЛАТЕНА ЈАВНА СЛУЖБА	
		НЕМОРАЛНО И НЕЕТИЧНО ОДНЕСУВАЊЕ	

ПО ОВАА ЛЕКЦИЈА БИ ТРЕБАЛО ДА МОЖЕШ:

- да ги разбираш поимите од Речникот
- да дадеш примери за секој поим и да ги објасниш разликите
- да објасниш какви видови и типови корупција постојат
- да разбереш која е штетата по повеќе основи

РЕЧНИК НА ПОИМИ

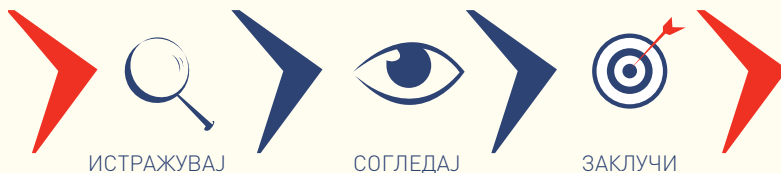
- корупција
- типови корупција
- видови корупција
- непотизам,
- кронизам
- патронажа;
- поткуп/мито;
- судир на интереси;
- службена должност;
- човекови права

ТЕМА ЗА ДИЛЕМА

Пример: На еден пациент потребно е да му се изврши итна операција. Докторот го оперира, а за возврат од членовите на семејството на пациентот, како благодарност за успешната операција, добива вредна уметничка слика како подарок.

1. Дали има коруптивно однесување? Ако ДА, објасни каде.
2. Во што се состои дилемата?
3. Дали е етички?
4. Дали и кои права се прекршени?
5. Кој остварил корист во ваквата ситуација?

Предлог-тема за истражување:

Горан е паметен, интелигентен ученик и постојано учи нови вештини. Тој е одличен ученик и е активен на часовите. Тој, исто така, е одличен фудбалер со способност за тактичко организирање на останатите играчи во текот на играта. Но, за жал, наставникот не го пофалува. Додека, од друга страна, Борис кој е релативно слаб ученик и многу слабо игра во училишниот фудбалски клуб, изненадувачки е избран за капитен на училишниот клуб, наместо тоа да биде Горан.

Зошто е тоа така?

1. Истражи како се избира Капитен на училишниот фудбалски клуб во твоето училиште.
2. Направи неколку интервјуа; со наставникот по физичко, со родители на деца од фудбалскиот клуб, како и со директорот на училиштето за да се запознаеш со сите аспекти и инволвирани страни.
3. Напиши краток есеј како е направен изборот и кои се критериумите за селекција за да се биде во тимот или на чело на фудбалскиот тим.
4. Донеси заклучок дали некаде постои можност за коруптивно однесување, односно можност за злоупотреба на службена должност.

ТЕМА 1

Наставна Единица 3 - Ефекти и последици од корупција

НИВО 1 Учениците размислуваат за причините и ефектите од корупцијата преку принципот „дрво на проблеми“.¹

Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Аргументирано дискутира за причините и последиците во коруптивните однесувања	Поврзува проблеми со причини и последици
Ги објаснува долгорочните ефекти од коруптивните дејствија	Објаснува причинско-последични врски

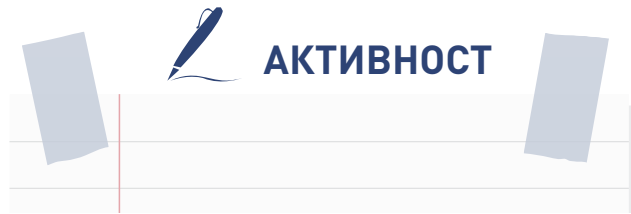
Материјали – флип чарт, фломастери во боја

Подготовка - подгответе соодветни случаи за дискусија (види страница 51), согласно нивото на предзнаења на учениците; нацртајте го дрвото на хартија

¹ Оваа активност може да се искористи како дополнителна активност на наставна единица 1, или како поединечна активност, во зависност од знаењата на учениците.

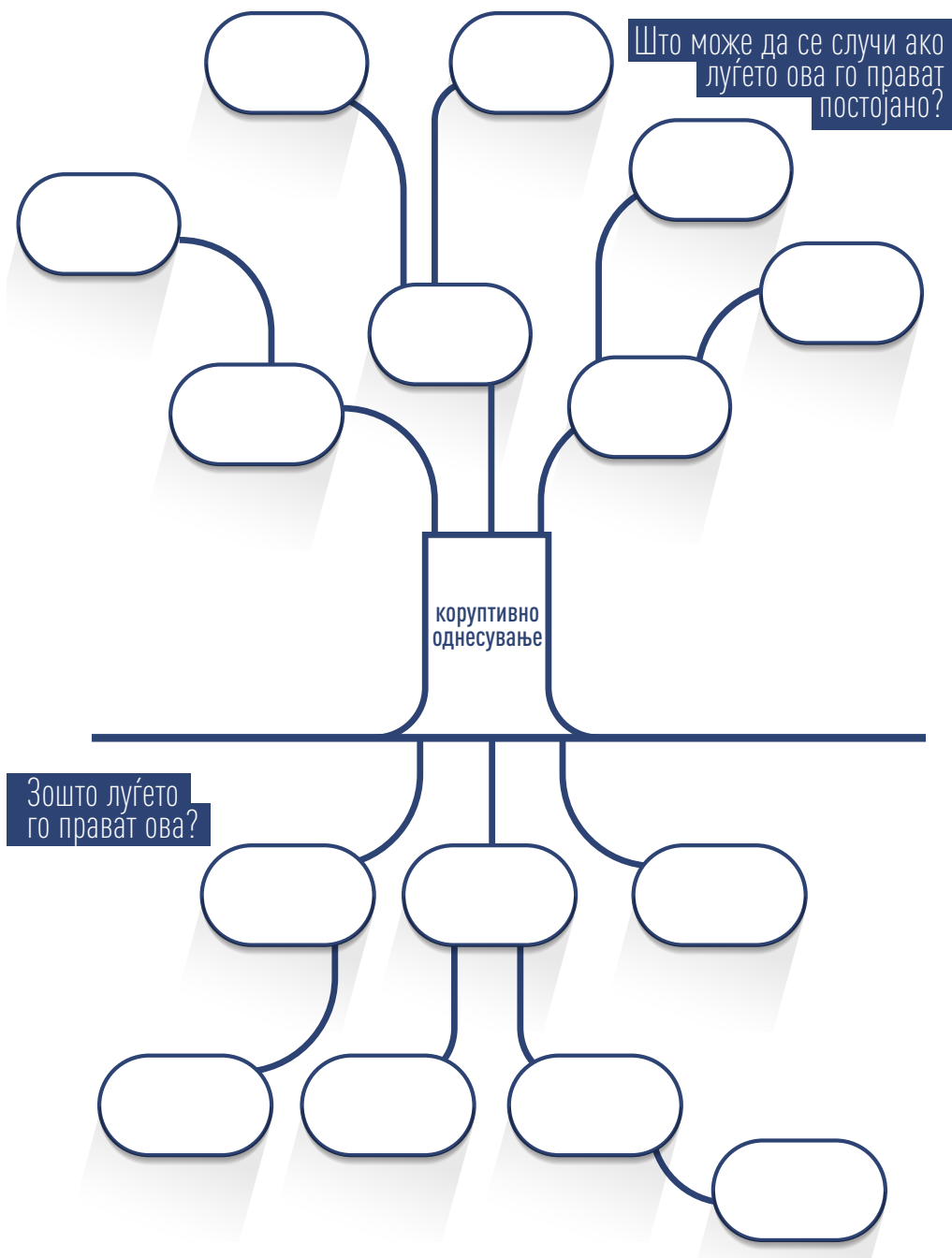
Упатства:

1. Ја работите активност означена со овој симбол.

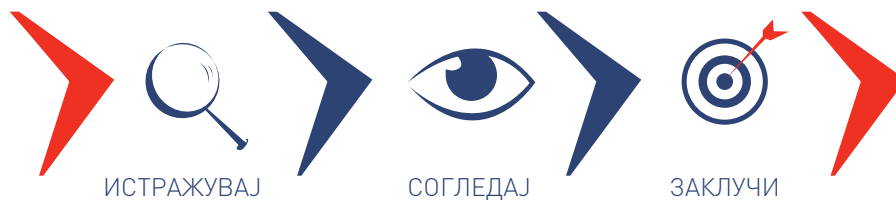

2. Дајте краток вовед и дискутирајте најмногу три примери кои сте ги одбрале. Дајте им ги примерите и барајте да ја опишат ситуацијата и да ги дефинираат улогите.
3. Барајте од нив да размислат кои би биле причините и последиците, односно факторите кои влијаат за појава на корупцијата. Потребно е да се види овој проблем поврзан со низа други проблеми.
4. Поделете ги во 4 групи за да работат на 4 листа хартија на кои е нацртано дрво. Објаснете им дека треба да ги идентификуваат причините (коренот на дрвото) и ефектите или последиците (гранките). Објаснете им како функционира дрвото. Може да илустрирате преку претходно дискутираните примери.
5. За причините: објаснете дека треба да тргнуваат со прашањето – „Зошто се случува тоа?“ Треба да наведат што е можно повеќе причини.
6. Дали забележувате разлики меѓу дрвата на различните групи? Оставете простор заедно да ги дискутирате разликите и/или сличностите. Изведете заклучоци.
7. За да биде попрактична вежбата можете да ги рагледате „коренјата“ преку активност означена како „тема за дилема“.
8. Поразговарајте за тоа на час. Прашајте ги како предлагаат да се реши овој проблем.

ДРВО НА ПРОБЛЕМИ

9. Активноста „Истражувај, согледај, заклучи може да ја дадете за домашна задача или како проектна активност.

10. Есејот од оваа активност дава можност за повисоко вреднување на постигнатите резултати од учењето (при поставувањето на есејското прашање како домашна задача задолжително дајте насоки за структурата и содржината на есејот).

Оценување	Резултати од учење
Усна повратна информација	Аргументирано дискутира за причините и последиците во коруптивните однесувања
Есеј Со пишана повратна информација	Ги објаснува долгорочните ефекти од коруптивните дејствија

2. ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА ВО РАЗНИ СФЕРИ ОД ОПШТЕСТВЕНОТО ЖИВЕЕЊЕ

Политичка корупција

Политичката корупција претставува злоупотреба на законските овластувања од страна на државни функционери за стекнување на противправна имотна корист, за лично или групно збогатување.

Политичката корупција се состои од купување политичко влијание и гласови при избори. Избраните политичари може да ги прифатат нелегалните плаќања од бизнисмените за да ги финансираат нивните политички партии, изборни кампањи или самите да се збогатат. Дури и легалното финансирање на партиите треба да се контролира, бидејќи оние кои ги финансираат очекуваат посебен третман во нивните барања до администрацијата или приватизација на фирмите, фаворизирање при јавните тендери, договорите во четири очи и сл.

Секој вистински демократски политички систем мора да најде начин како да се спроведуваат политичките кампањи без поткуп и без корупција.

На јавни функции во државата треба да се постават чесни луѓе, да се намали моќта на властите, но и да се воспостават поголеми контроли врз власта од страна на Собранието, опозицијата, Државната комисија за спречување корупција, судството, невладините организации и други надлежни институции.

Пример:

Компанија која се занимава со увоз на компјутери, за време на парламентарни избори ѝ дава значителна сума пари на една политичка партија која учествува на изборите. Политичката партија победува на изборите. По неколку месеци се објавува повик за јавна набавка на компјутери за основни училишта. Иако на повикот се пријавуваат и други компании кои нудат пониска цена за набавката на компјутери, сепак компанијата која ја финансирала политичката партија го добива тендерот.

АКТИВНОСТ

Наставникот ќе ти даде пример за дискусија.

1. Одреди за каков вид корупција се работи.
2. Дали коруптивното однесување се врши со барање, давање, примање, прифаќање или ветување?
3. Кој го врши неморалното дејство?
4. Претпостави колкава е штетата која се нанела?

Корупција во судството

Корупцијата во судството, независно од степенот на нејзината распространетост секогаш побудува голема загриженост во јавноста. Корумпираните судии, непочитувајќи го начелото на непристрасност, не ја почитуваат најважната карактеристика на владеењето на правото – еднаквост на луѓето пред законот.

Пристрасната пресуда која ја донесува судот, може да настане со тоа што судијата директно и намерно ќе пресуди во полза на оној кој прекршил одреден закон или, пак, со своето влијание во текот на судењето и донесувањето на пресудата ќе направи да изгледа дека тоа е исправна пресуда. Или, пак, може да го одложува судењето во недоглед, со цел да застари делото. Корупцијата во судството може да се појави во вид на поткупување или изнудување. Многу е важно судството да не биде корумпирано. Затоа е неопходен избор на искусни, професионални и чесни судии, судски службеници, обвинители, адвокати, нотари, извршители и медијатори, кои доследно ќе се придржуваат кон кодексот на етика во нивната служба.

Корупција во полицијата

Под поимот корупција во полицијата се подразбира секое прекршување на стандардните постапки и процедури, злоупотреба на службената должност или пречекорување на полициските овластувања заради директно или индиректно ветена, понудена, дадена, побарана, прифатена или очекувана корист, за себе или за некој друг.

Најчести фактори што придонесуваат за појава на корупција во полицијата се: содејство помеѓу непрофесионализмот и лошата организација, вработување нестручен кадар, занемарување на критериумите при избор и обука на вработените во полицијата.

Корупција во образованието

Вработувањето во образовните установи (училишта, факултети), полагањето испити, доделувањето повисоки незаслужени оценки, фаворизирањето на послаби пред подобри ученици, добивање место во студентските домови и запишувањето на факултет се областите каде што постои најголема распространетост на корупција во оваа област.

Корупцијата и коруптивното однесување го загрозуваат образовниот процес и неговиот квалитет, го нарушуваат интегритетот на овие институции, но и на учесниците во него.

Корупција во здравството

Во секојдневниот живот, под корупција во здравството обично се подразбираат коруптивно однесување во врската помеѓу пациентот и лекарот и давање мито во пари или други материјални и нематеријални вредности за пружање одредени медицински услуги или нивно добивање навреме.

Освен оваа форма, постојат и значително посложени форми на корупција во здравството. Така на пример, една форма е кога компаниите за лекови со поткуп, или на кој било друг неетички начин, обезбедуваат тестирање или употреба на нивни лекови. Потоа следи корупција при склучување договори купување и сервис на медицинска опрема, лекови и потрошен материјал во болниците. Веројатно најзначајна форма е вработување и унапредување на луѓето кои работат во болниците, базирано на непотизам.

Економска корупција

Корупцијата најчесто е генерирана од економски причини, бидејќи со парите, речиси може сè да се „купи“ и преку нив се остваруваат и задоволуваат разни лични и други интереси.

Економската корупција најмногу доаѓа до израз во **постапките за јавни набавки** при злоупотреба или пречекорување на овластувањата.

Јавна набавка е купување материјали, средства и/или услуги од страна на државни органи, училишта, организации, институции или други правни лица.

Набавка се врши по одредени критериуми, а најчесто тоа е најповолна цена. Може да се вршат јавни набавки со и без повик за да учествуваат сите заинтересирани страни кои може да ги исполнат критериумите. Најважно е да им се овозможи еднаков пристап на сите. Пример за можна злоупотреба и корупција има кога се договараат „во четири очи“ за цената, квалитетот, испораката на набавките или услугите, како и другите услови за поволност и квалитет. Договорот е меѓу оној што го објавува повикот и компанијата која „треба“ да го добие тендерот или набавката. Во тој случај се оневозможува правото на повеќе компании да конкурираат и

на тој начин не се обезбедува фер натпревар за да победи оној што ќе понуди подобра цена и подobar квалитет на набавката. Најчесто во ваквите случаи со лична корист се стекнуваат и двајцата, а најмногу губат оние за кои е наменета набавката. Тоа значи дека доколку треба да се набави храна за учениците во училиштето има можност за корупција во постапката за јавна набавка доколку не се обезбеди еднаков пристап на компаниите и местење на критериумите за да ги исполни само една компанија.

Пример:

Основното училиште XX веќе 7 години по ред склучувало договори за набавка на храна со иста фирма за многу висока цена. На тендерот се пријавувале и други фирми меѓутоа истите постојано биле дисквалификувани

ЈАВНИТЕ НАБАВКИ СЕ НАЈГОЛЕМ ИЗВОР ЗА КОРУПЦИЈА. СЕ ТРОШАТ БУЏЕТСКИ СРЕДСТВА, ПАРИ ОД ФОНДОТ НА ОПШТИНАТА ИЛИ УЧИЛИШТЕТО ЗА ЈАВНИ НАБАВКИ НА РАЗНИ МАТЕРИЈАЛИ.

ПО ОВАА ЛЕКЦИЈА БИ ТРЕБАЛО ДА МОЖЕШ:

- да ги разбираш поимите од Речникот
- да дадеш примери за секој поим
- да ги објасниш разликите
- да објасниш какви видови корупција постојат
- да разбереш која е штетата во повеќе области

РЕЧНИК НА ПОИМИ

- политичка корупција,
- корупција во судство, полиција, образование, здравство, економска корупција, ситна корупција;
- јавни функции;
- јавна набавка;
- постапка за јавна набавка

ТЕМА ЗА ДИЛЕМА

Пример: Министерството за здравство одлучува да купи нови апарати за рентген во државните болници во петнаесет града во земјата. Една од заинтересираните фирми му пристапува на министерот и му нуди одреден процент од зделката, доколку тие го добијат тендерот. Министерот се согласува и го договара текот на постапката со службеникот кој ја спроведува јавната набавка. Службеникот е награден со напредок во кариерата за да молчи. Инаку фирмата која го добива тендерот е регистрирана на Британските Девствени Острови, а нејзиниот анонимен сопственик е всушност градоначалник на една општина и му е добар пријател на министерот.

1. Дали има коруптивно однесување? Ако ДА, објасни каде.
2. Во што се состои дилемата?
3. Дали е етички?
4. Дали и кои права се прекршени?
5. Кој остварил корист во ваквата ситуација?
6. Дали би прифатиле ваква понуда?

ДОПОЛНИТЕЛНИ ИНФОРМАЦИИ

Ситна корупција

На граѓаните им е позната таканаречената „ситна корупција“ од секојдневниот живот, но за неа најчесто сметаат дека не е опасна за општеството и дури дека е општествено прифатлива појава. Многумина се водат од мислата дека ситното подмитување може да им помогне во решавање на крупни проблеми.

Подмитувањето на јавните службеници со цел да се забрза некој процес (издавање потврда, личен документ, дозвола, избегнување или одложување плаќање казна, закажување преглед или операција итн.) се типични ситуации кои ја прикажуваат оваа „ситна“ корупција.

Луѓето најчесто не сметаат дека е корупција ако некого почестат, ако му дадат подарок или извршат некаква услуга. Затоа, подмитувањето, неформалните плаќања, подароците ги сметаат како нормална појава. Ова доведува до состојба кога граѓаните се навикнуваат на појавата на корупција односно таа станува нормална појава во општеството. Тоа претставува закана и вовед во повисоко ниво на корупција и за граѓаните како подмитувачи и за службениците, кои научени на ситни подароци, ги зголемуваат своите апетити и бараат повисока цена за да ја извршат својата работна задача, која и онака се должни да ја завршат, бидејќи за тоа и земаат плата.

Предлог-тема за истражување:

Основно училиште распишува повик за јавна набавка за прибирање понуди за превоз и сместување ученици за дводневна екскурзија. На повикот се пријавуваат 5 туристички агенции и се избира најскапата понуда која не е според Правилникот за екскурзии при Министерството за образование.

Зошто е тоа така?

1. Истражи каква е постапката за јавна набавка во твоето училиште и што е последно набавено.
2. Направи неколку интервјуа со директорот на училиштето, наставникот и родителот дали се запознати со содржината на јавната набавка и дали учествувале во самата постапка на избор и селекција на агенција која ќе го организира патувањето.
3. Дознај кој учествувал во изборот на агенцијата.
4. Утврди која агенција го добила тендерот на последната јавна набавка и дали истата агенција постојано го добива тендерот.
5. Напиши краток есеј за тоа како е завршена јавната набавка.

ТЕМА 2

Наставна Единица 1 - Препознавање на корупцијата во разни сфери на општественото живеење

НИВО 1

Учениците знаат што е корупција и кои се ефектите т.е. штетата. Сега учат да ја препознаваат во разни сфери, т.е. сектори, преку примери, односно преку методот „играње улоги“ во кој најпрво ќе ги препознаат стереотипите на (коруптивното) однесување.

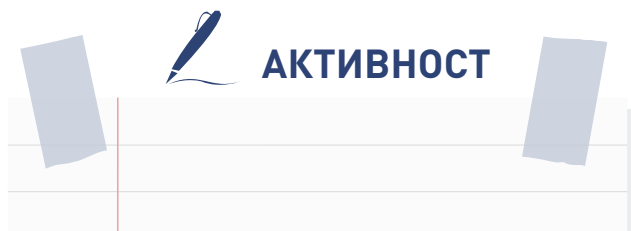
Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Наведува и толкува корупција во разни сфери од општественото живеење	Критички став кон девијантни појави во општеството

Наставни средства/Материјали – леплива лента, хартија, ножички

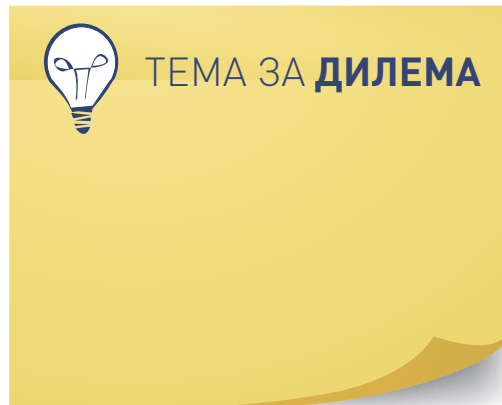
Подготовка - подгответе соодветни случаи за дискусија (види страница 51), согласно нивото на предзнаења на учениците; нацртајте го дрвото на хартија

Упатства:

1. Објаснете им на учениците дека ќе играат улоги. Одберете примери на случаи на корупција и формирајте неколку групи согласно улогите кои се во примерите.
2. Дајте им 10 минути да се договорат како ќе ја одиграат ситуацијата, помогнете им околу претставувањето и договорете која група ќе почне прва да „игра улоги“.
3. Откако ќе заврши претставувањето, поставувајте прашања за дискусија за целиот случај. Прашајте дали препознаа за каков вид/тип корупција станува збор?
4. Оставете простор за дискусија за секој пример поединечно и дополнете со знаења согласно Прирачникот за ученици и информациите за секоја област посебно.
5. Само преку примери „видени со свои очи“ учениците ќе се стекнат со знаења кои ќе траат подолго и ќе знаат да ги препознаат и стереотипните коруптивни однесувања кои постојат во разни области.
6. Работете ја активноста означена со овој симбол, но преку „играње улоги“.

7. Активноста „тема за дилема“ може да ја дадете за домашна задача или за повторување на знаења.

8. Активноста „Истражувај, согледај, заклучи“ може да ја дадете како проектна активност.

9. Есејот од оваа активност е можност за писмено изразување на оваа одредена тема и со тоа стекнување повеќе поени за вкупната оценка.

10. „Дополнителните информации“ може да се обработуваат на дополнителна настава.

Оценување	Резултати од учење
Есеј со пишана повратна информација и нумеричка оценка	Наведува и толкува корупција во разни сфери од општественото живеење.

3. СПРАВУВАЊЕ И СПРЕЧУВАЊЕ НА КОРУПЦИЈАТА

МОЖЕ ЛИ ДА СЕ ЗАШТИТИМЕ ОД КОРУПЦИЈАТА?

Корупцијата е еден од најголемите предизвици на нашето време. Корупцијата е загрижувачка појава за целото општество и треба да се спротивставиме на разни начини за да ја спречиме нејзината појава.

За да се намалат негативните последици кои настануваат од корупцијата, потребно е во државата да се воспостави цврста политика на борба против корупцијата, заради заштита на граѓаните и државата, а особено заради воспоставување и почитување на владеењето на правото.

Во рамките на заштита и спречување на корупцијата, неопходно е почитувањето на следните 5 законски принципи: принцип на законитост, принцип на интегритет, принцип на еднаквост, принцип на јавност и принцип на заштита и одговорност.

Принципот на законитост значи почитување на правните норми пропишани во Уставот и законите во државата. Секој е должен во вршењето на функцијата, службената должност и положба да постапува во согласност со Уставот и со законите во државата. Никој не смее да ја користи функцијата, службената должност и положба за извршување на некое дејствие што според закон не смее да го изврши или неизвршување на некое дејствие што според закон мора да го изврши. Никој не смее извршувањето на законито дејствие да го искористи за својот личен интерес или за интересот на друго лице.

Принцип на интегритет значи подготвеност на поединецот да препознае и одлучно да се спротивстави во некоја незаконска, неморална или нечесна ситуација. Под поимот „интегритет“ се подразбира законито, независно, непристрасно, етичко, одговорно и транспарентно вршење работи со кои службените лица го чуваат својот углед и угледот на институцијата во која се вработени.

Пример:

Лекар, кој во исто време е и началник на Одделението за хирургија, на сите состаноци со медицинскиот персонал на неговото одделение (лекари, медицински сестри, техничари, болничари), постојано им укажува дека воопшто не треба да примаат подароци од пациентите и членовите на нивните семејства и дека услугите кои им ги пружаат на пациентите се во рамките на делокругот на нивната работа за којашто се платени од државата. Од друга страна, истиот тој началник, по завршена операција ги прима во неговата канцеларија членовите на семејствата на пациентите со цел да им објасни за медицинските зафати кои биле направени врз пациентот и таму ги прима нивните подароци. Тоа значи дека овој лекар не поседува личен и професионален интегритет.

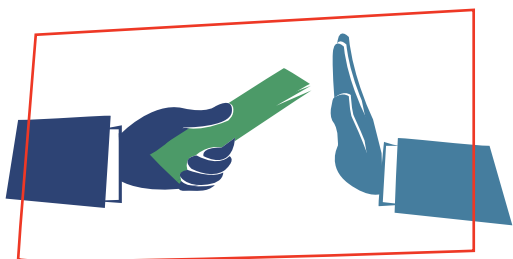
Секој е должен во вршењето на функцијата да постапува совесно, стручно, одговорно, чесно, ефикасно и непристрасно. Имајќи ја предвид важноста на интегритетот на личноста, се воведува тест на интегритет како механизам за обезбедување етичност и морал на лицето, а со тоа да се придонесе кон спречување корупција и појави на судир на интереси.

Службеното лице во вршењето на својата функција е должно да внимава на евентуален судир на интереси и при извршувањето на служебните обврски и должности не смее да се раководи од лични, семејни, верски, партиски и етнички интереси, ниту од притисоци и ветувања од претпоставениот или од друго лице.

АКТИВНОСТ

ЗАДАЧА: Дискутирај ги фотографиите подолу со соученикот до тебе.

1. Има ли некоја разлика меѓу фотографиите?
2. Што е прикажано на првата, а што на втората фотографија?
3. Што мислиш - што се случува и што се бара за возврат? Дај свој пример.

Фотографија 1

Фотографија 2

Принципот на еднаквост се однесува на еднаков пристап, еднакво постапување, слободно настапување и еднаквост при пријавување корупција. Секој има право на еднаков пристап кон вршењето на работи од јавен интерес и право на еднакво постапување од страна на носителите на власта и лицата кои вршат јавни овластувања и службени должности. Секој има право на слободно настапување на пазарот и на слободен натпревар, без страв дека може да биде жртва на дискриминаторско однесување. Секој има право да спречи или пријави корупција или извршување, односно неизвршување на дејствие што претставува искористување на функцијата, јавните овластувања, службената должност или положба за да се нанесе штета на друг, без да трпи какви било последици.

Принцип на јавност - Вршењето на власта, функцијата, јавните овластувања, службената должност и работите од јавен интерес се јавни и подложни на јавна контрола од граѓаните. Тоа значи дека јавноста, односно граѓаните - индивидуално или организирани во група се заинтересирани и имаат право да знаат за начинот и условите во кои се практикува власта. Државните органи за својата работа мора да ги информираат граѓаните, а граѓаните, пак, имаат право да преземаат акција (пријавување) против оние државни службеници чие однесување е неправилно и незаконско.

Принцип на заштита и одговорност - Овој принцип подразбира дека секој, доколку има информации, има право да пријави сомневање или сознание за корупција и да биде заштитен согласно со закон. Секој кој е оштетен со коруптивно дело има право да бара надоместок на штета.

АКТИВНОСТ

ЗАДАЧА: Наставникот ќе ти даде пример за дискусија.

1. Одреди за кој принцип станува збор
2. Одреди го типот и видот корупција во примерот.
3. Дали си сретнал ваков пример во твоето опкружување.

ТЕМА ЗА ДИЛЕМА

Пример: Петар треба да полага за возачка дозвола, но и самиот знае и си признава дека не се чувствува баш сигурно кога вози и не ги познава добро правилата во сообраќајот. За време на полагањето Петар прави низа на грешки: не пропушта пешаци на пешачки премин и неколку пати свртува без да пушти трепкачи. Но, и покрај тоа, членовите на Испитната комисија на денот на практичниот испит за возење низ град го пофалуваат и му кажуваат дека положил. Петар е зачуден, но и среќен. Вечерта дознава дека положил затоа што неговиот родител ги поткупил повеќето од членовите на Комисијата.

Одреди за кој принцип станува збор во примерот.

1. Дали е етичко однесувањето на родителот?
2. Дали е етичко однесувањето на членовите на Комисијата? Дали сите членови биле поткупени?
3. Во што се состои дилемата?
4. Зошто е важен интегритетот на членовите на Комисијата?
5. Дали Петар треба да пријави? Дали е добро да се пријави?
6. Каква е потенцијалната штета?

ТЕМА 3

Наставна Единица 1 - Справување и спречување корупција

НИВО 2

Учениците се мотивираат да размислуваат како да покренат акции за справување со корупцијата, а воедно и да осмислат активности за спречување на корупцијата. Учениците се поттикнуваат да размислуваат за етичките принципи во училишната средина.

Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Наведува мерки за превенција/спречување корупција	Критички став
Наведува мерки за превенција/спречување корупција во своето опкружување	Критички став и делување

Наставни средства/Материјали – Етички кодекс на однесување во училиште – 4 фотокопии

Подготовка - подгответе се да ги најдете сите принципи во Етичкиот кодекс

Предлози за тек на часот:

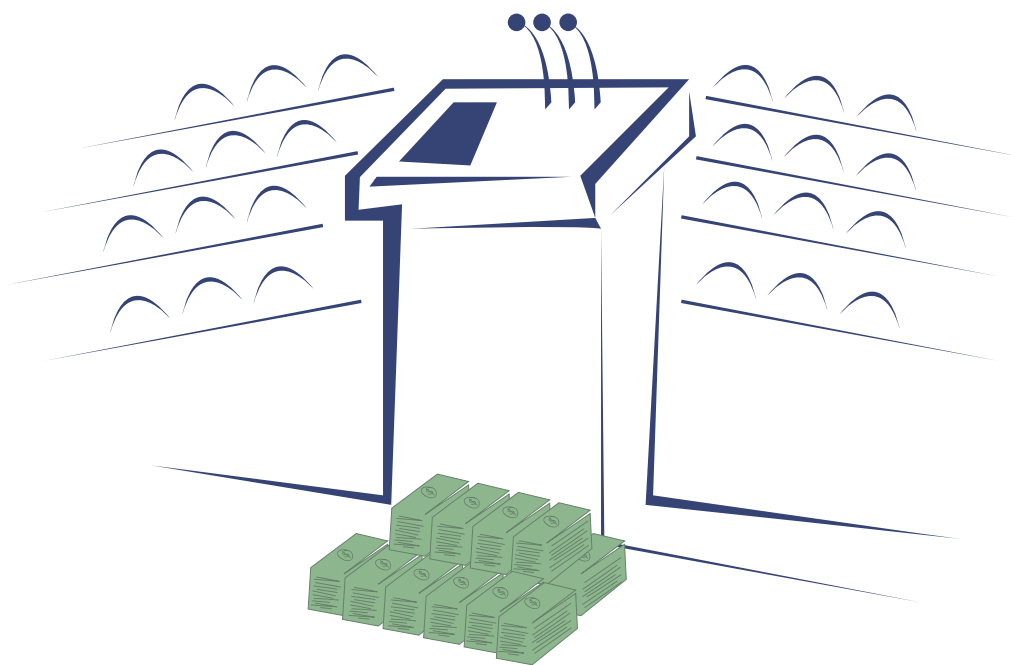
1. Вовед - етичко однесување. Корелација со претходни знаења по предметот Етика и/или вообичаени бон-тон правила.
2. Бура на идеи - примерите од учениците за (не)етичко однесување (ова го зајакнува принципот на потенцирање на контекстот за учење).
3. Учениците се поделени во групи и имаат за задача да ги бараат принципите кои ги има во Прирачникот за ученици.
4. Од нив се бара да објаснат на што се однесува принципот, дали може да опишат ситуација, што се спречува со одреден принцип итн.
5. Ја работите активноста означена со овој симбол

6. Активноста „тема за дилема“ може да ја дадете за домашна задача или за повторување знаења.

Оценување	Резултати од учење
Чек листа (со усвоени мерки за превенција)	Наведува мерки за превенција/спречување корупција
Усна повратна информација	Наведува мерки за превенција/спречување корупција во своето опкружување

3.1. АЛАТКИ ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА

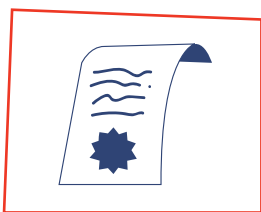

Борбата против корупцијата не е едноставен процес, туку подразбира ангажман на целото општество и иницијативност на сите нивоа. Секој граѓанин има законска и морална обврска да се бори против корупцијата. Ова значи не само препознавање на корупцијата и воздржување од коруптивни дејствија, туку и пријавување случаи на корупција.

Алатките за борба против корупцијата се мерки, активности, институции и органи во државата преку кои се препознаваат и откриваат коруптивни активности, се пронаоѓаат, фаќаат и соодветно казнуваат корумпираните лица.

Секој граѓанин може да искористи некоја од алатките или постапките кои се наведени во понатамошниот текст за да пријави одредено коруптивно однесување кај надлежните институции.

Кривична пријава

Борбата против корупцијата започнува со секој од нас. Секој граѓанин мора да ѝ се спротивстави на корупцијата со тоа што нема да зема ниту да дава поткуп, ќе ги почитува законските прописи и ќе ги поттикнува останатите да го прават истото. Доколку се сомневаме или забележиме корупција на некое место, тогаш, таквиот случај треба да го пријавиме.

Првична и најсилна алатка за справување со постоечко коруптивно однесување е поднесувањето кривична пријава. Таа се поднесува до Основно јавно обвинителство (ОЈО).

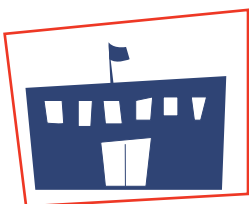
Граѓанинот може да го пријави случајот со корупција и во полиција - усно или писмено, преку директно пријавување во најблиската полициска станица или телефонски. Притоа, полицијата е должна да го извести надлежниот основен јавен обвинител за случајот.

Заштита како укажувач

Пријавувачите на корупција може да уживаат поголема заштита по пријавувањето на коруптивно однесување. Укажувач може да биде лице кое пријавува незаконски дејствија во рамките на својот работен однос. Тој може да биде вработен, практикант, волонтер, надворешен соработник и слично.

Заштитата која се добива се однесува на тоа дека укажувачот не може да биде отпуштен од работа, не може да назадува во хиерархијата кај работодавачот, не може да му биде намалена платата и сл. Значи, укажувачот и негово блиско лице се заштитени од евентуална штета која може да им биде причинета токму поради пријавувањето. Укажувачот го врши пријавувањето со добра намера, така што не смее да ја злоупотребува заштитата.

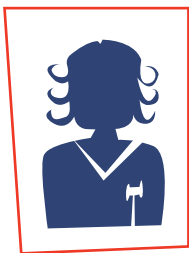
Државна комисија за спречување на корупцијата

Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК) е основана како независно тело чија цел е примена на мерките и активностите за спречување на корупцијата. Една од нејзините надлежности е да постапува по претставки на граѓаните кои пријавуваат корупција кај неа.

Постапката се поведува со поднесување пријава. Потоа Комисијата ја разгледува таа пријава, а потоа може да одлучи да го истражи случајот. Комисијата потоа прибира информации за да може да донесе одлука. Доколку утврди дека постои сомнеж за постоење корупција, таа може да побара од јавен обвинител да поведе постапка за утврдување на кривична одговорност.

Доколку се работи за случај на судир на интереси, Комисијата има право и самата да изрече одредени мерки. Ако утврди постоење на судир на интереси, таа прво ќе побара од функционерот да се откаже од едната функција, потоа ќе му изрече и јавна опомена, а ако тој/таа и понатаму не постапува по барањата на Комисијата, таа ќе побара и негово/нејзино разрешување.

Народен правобранител

Постапка пред Народниот правобранител се поведува со претставка, слично како и пред ДКСК. Таа се поднесува писмено или усно. Претставката не може да биде анонимна. Потребно е да содржи лични податоци на подносителот, а треба да ги содржи и околностите за случајот, организацијата на која се однесува, како и докази кои ги поткрепуваат тврдењата изнесени во неа. Претставката може да се поднесе и во име на друго лице, но тогаш на Народниот правобранител му е потребна согласност од оштетениот за да постапува по неа.

Ако Народниот правобранител утврди дека постои сомнеж за корупција, тој може да поднесе барање за кривично гонење до јавниот обвинител. Потоа јавниот обвинител е тој што врз основа на доказите кои му се на располагање и по свое лично убедување одлучува дали ќе спроведе дополнителна истрага и дали ќе подигне обвинение.

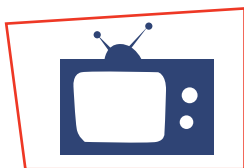
Невладини организации

Невладините организации кои работат во областа на антикорупцијата им стојат на располагање на граѓаните како алатка за справување со корупцијата. Многу од нив нудат бесплатна правна помош, правни совети за заштита на човековите права, обезбедуваат одредени информации, покренуваат медиумско внимание, а во поретки случаи дури и поднесуваат кривична пријава во врска со случајот.

Доста често тие прават анализи, пишуваат извештаи и ги следат случаите со коруптивни однесувања кои се водат во судовите, а сите овие активности ги објавуваат и на нивните интернет-страници.

Медиуми

Медиумите (телевизиите, радиостаниците, весниците, интернет-порталите и др.) секогаш се заинтересирани за интересни криминални приказни, така што случаите со коруптивни активности може да им бидат интересни за објавување.

Граѓанинот кој е жртва на корупција може да го раскаже случајот на новинар, кој доколку се заинтересира, ќе направи новинарски прилог/приказна, а потоа и ќе биде објавен/а во медиумите. Медиумите, секаде каде што се слободни, ја осудуваат корупцијата во политиката и во бизнисот. На тој начин, граѓанинот врши јавен притисок до оној кој е корумпиран.

Кодекс за етичко однесување

Етичките кодекси на однесување се корисни документи кои мора да се почитуваат и да се поддржуваат од страна на вработените во институцијата. Во нив на краток, јасен и разбирлив стил се пропишани етичките правила и вредности кои мора да се почитуваат во текот на работењето, со цел вработените да се изградат во етични луѓе, односно луѓе со високи морални вредности и квалитети.

Вработените треба секогаш да се подготвени да го изберат доброто како сопствен начин и стил на живеење, однесување и комуницирање. Притоа, мора да се спроведуваат обуки за сите вработени низ кои подобро ќе се запознаат со содржините на етичките кодекси.

ПО ОВАА ЛЕКЦИЈА БИ ТРЕБАЛО ДА МОЖЕШ:

- да ги знаеш поимите од речникот
- да ги објасниш основните принципи за заштита од корупција
- да дадеш примери за секој поим
- да знаеш кои се алатките за справување со корупција

РЕЧНИК НА ПОИМИ

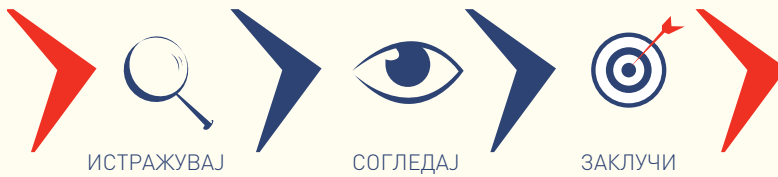
- законитост,
- интегритет,
- еднаквост,
- јавност, јавен интерес
- заштита и одговорност
- укажувач
- пријава
- ДКСК

ТЕМА ЗА ДИЛЕМА

Пример: Театарот во едно гратче распишува оглас за вработување на актер/ка. На огласот се пријавуваат пет кандидати, меѓу кои и ќерката на директорот на театарот. Таа и уште еден друг кандидат се подеднакво квалификувани за работното место. Директорот, сепак, ја вработува ќерка си.

1. Дали има коруптивно однесување? Ако ДА, објасни каде.
2. Во што се состои дилемата?
3. За кои принципи станува збор?
4. Чии права се прекршени?
5. Кој остварил корист во ваквата ситуација?
6. Што би направиле вие на негово место?

Предлог-тема за истражување:

Според последните истражувања на TransparencyInternational најкорумпирана држава во светот е Сомалија, додека најнекорумпирана е Данска.

Зошто е тоа така?

1. Истражи какви алатки за спречување корупција постојат во Данска.
2. Направи споредба со оние кои постојат во Сомалија или некоја друга земја.
3. Дознај кои се механизмите за пријава и дали се користат често од страна на граѓаните.
4. Напиши краток есеј за твоето мислење во однос на добиените согледувања.

Доколку сакаш повеќе информации посети ги следните веб –локации:
www.antikorupcija.mk
www.prijavikorupcija.mk
www.transparency.org
www.transparentnost-mk.org.mk
www.transparency-watch.org

ТЕМА 3

Наставна Единица 2 - Алатки за борба против корупција/механизми за пријава

НИВО 1

Учениците се мотивирани да пријават корупција и знаат точно каде треба да се пријави. Учениците сами пишуваат „онлајн пријава“

Цели - Резултати од учење Ученикот е способен да:	Вештини
Наведува постапки и мерки како и институции надлежни за справување со корупција	Знаења за функционирањето на одредени институции
Ја образложува важноста на укажувањето и подигањето на свеста за истото	Етичност во справувањето на задената тема

Наставни средства / Материјали – наставно ливче или празни листови А4 формат за пишување пријава

Подготовка – подгответе примери за работа за кои би се поднеле пријавите

Предлози за тек на часот:

1. Оваа наставна единица може да се обработи како доставување „онлајн пријава“. Објаснете им на учениците за што станува збор во зададен пример, кој ќе го одберете претходно, и дајте им насока да напишат пријава за корупција.
2. Дискутирајте и објаснете каде се поднесуваат пријави и во кои случаи.
3. Учениците сами треба да ја напишат пријавата, да одлучат каде ќе ја пратат и да објаснат зошто.
4. Дозволете им пристап до интернет барем за тие 10 минути додека работат. Побарајте од нив да истражат на веб-линкот – rijavikogurcija.mk и нека презентираат потоа.

5. Секогаш можете да поканите претставник од некоја од споменатите институции за да ја објасни надлежноста и како функционира системот во однос на пријава за корупција или судир на интереси.
6. Исто така, може да организирате студиска посета на Државна комисија за спречување корупција. Може да побарате да присуствувате на јавна седница на ДКСК за да се добијат впечатоци и импресии за улогата, значењето и постапувањето на оваа институција.
7. Активноста „Истражувај, согледај, заклучи“ може да ја дадете како проектна активност.

8. Есејот од оваа активност е можност за повисоко вреднување на резултатите од учење (при поставувањето на есејското прашање како домашна задача задолжително дајте насоки за структурата и содржината на есејот)

Оценување	Резултати од учење
Усна повратна информација	Наведува постапки и мерки како и институции надлежни за справување со корупција
Коментар - пишана повратна информација	Ја образложува важноста на укажувањето и подигањето на свеста за истото

ПРИМЕРИ НА СЛУЧАИ ЗА ОБРАБОТКА

Пример 1

Во една гимназија е распишан конкурс за вработување психолог. На огласот се пријавуваат 70 лица меѓу кои и ќерката на директорот на гимназијата. Комисија составена од неколку члена, меѓу кои и директорот, треба да го избере најдобриот кандидат. Ќерката не исполнува само еден услов согласно конкурсот, а тоа е да има најмалку 5 години работно искуство. Таа има само 2 години работно искуство. Сепак, комисијата одлучува таа да биде избрана и вработена како психолог во гимназијата.

Пример 2

Професор на еден државен универзитет е автор на книга. Книгата излегува во продажба и библиотеките во градот откупуваат неколку примероци. Но, професорот бара од своите студенти да ја купат книгата и да ја носат постојано на неговите предавања. Тој, исто така, им укажува дека доколку не ја купат книгата шансите за да го положат испитот се многу мали.

Пример 3

Основно училиште распишува повик за прибирање понуди за превоз и сместување ученици за дводневна екскурзија. На повикот се пријавуваат 5 туристички агенции и се избира најскапата понуда која не е во согласност со Правилникот за екскурзии при Министерството за образование и наука.

Пример 4 - укажувачи

Антоан Делтур и Рафаел Хале, луѓето што стојат зад Луксликс, беа осудени за „одавање деловни тајни“. Тие открија дека 343 компании, вклучувајќи ги „Епл“, „Амазон“, „Ибеј“, „Хајнц“, „Пепси“, „Икеа“ и „Дојче банк“, добивале даночни олеснувања од Луксембург, со кои драстично се намалувале нивните даночни обврски до речиси еден или два проценти од нивните приходи. Преку откривање на ваквите информации тие поттикнаа бурна дебата и длабински го сменија текот на даночната политика во ЕУ.

Пример 5 - висока корупција

Компанија за производство на електрични апарати, медицинска опрема, струја итн. платила мито од околу 1,4 милијарди американски долари во многу држави во светот. Така, во Бангладеш, компанијата платила 5 милиони долари на синот на премиерот за да добие договор за мобилни телефони за владата на Бангладеш. Во Нигерија, компанијата платила 12,7 милиони американски долари на различни службени лица за да ги добие државните договори за телекомуникации. Во Аргентина, платила мито од најмалку 40 милиони долари за да добие договор вреден 1 милијарда американски долари за производство на национални лични карти. Во Израел, компанијата платила мито од 20 милиони американски долари на високи владини службеници со цел да се добие договор за изградба на електрани. Во Кина, на владините службеници им биле платени 14 милиони долари за да постигнат договор за снабдување медицинска опрема.

Пример 6 - непотизам

Горан е паметен, интелигентен ученик и неговите вештини немаат граници. Тој е ентузијаст, активен на часовите и одличен фудбалер. Но, за несреќа, тој не е признат за истото. Додека од друга страна, има уште еден ученик Борис. Тој е релативно слаб ученик и иако е играч во училишниот фудбалски клуб, сепак не е добар играч. Но, изненадувачки, училиштето го избира Борис за капитен на училишниот клуб наместо Горан. Зошто е тоа така? Причината е дека таткото на Борис е моќен човек близок до власта. Оттука, употребата на неговата позиција станува моќен катализатор за Борис.

Пример 7 - судир на интереси

Пратеник во Собранието на РСМ за периодот од неговиот мандат бил и член на Управен одбор на МЕПСО АД. Тој во исто време земал плата од Собранието како пратеник како и хонорари за членството во управниот одбор на компанијата која е во државна сопственост.

Пример 8 - финансирање политички партии

Компанија која се занимава со увоз на компјутери, за време на кампања за парламентарни избори дава значителна сума пари на политичка партија која учествува на изборите. Политичката партија победува на изборите. По неколку месеци, се објавува повик за јавна набавка на компјутери во основни училишта. Иако на повикот се пријавуваат и други компании кои нудат пониска цена за набавка на компјутери, сепак токму компанијата која ја финансирала политичката партија го добива тендерот.

Пример 9 - ситна корупција

На еден пациент е потребно да му се изврши итна операција. Докторот го оперира, а за возврат од семејството на пациентот како благодарност добива вредна уметничка слика за подарок.

Пример 10 - корупција во јавни набавки

Од Државниот студентски дом договорите за набавка на прехранбени производи, седум години по ред, ги склучувале со иста фирма. Станува збор за едногодишни договори кои предвидуваат снабдување на студентскиот дом со одредени прехранбени производи. Вредноста на договорите низ годините се движела од 1 480 500 денари, односно 24 000 евра во 2009 година, до 2 508 712 денари, односно 40 000 евра во 2015 година. На тендерот се пријавувале и други фирми кои нуделе пониски цени, меѓутоа тие биле дисквалификувани.

Пример 11

Горан се враќа од Германија од каде си го купил најновиот модел на телефон. На аеродромот царинарникот го информира дека треба да плати царинска такса за телефонот. Горан му нуди на царинарникот 20 евра за да не мора да го пријавува и да ја плаќа таксата. Царинарникот прифатил и ги зел парите.

Пример 12

Петар треба да полага за возачка дозвола, но и самиот знае и си признава дека не се чувствува баш сигурно кога вози. Но, и покрај тоа, членовите на испитната комисија на денот на практичниот испит за возење низ град го пофалуваат и му кажуваат дека положил.

Пример 13

Пациент треба да се оперира во локалната болница. Лекарот кој треба да ја изведе операцијата ги известува членовите на семејството дека операцијата што треба да ја изведе е многу сложена и сериозна, па доколку сакаат да му обезбедат дополнителна нега на пациентот ќе треба да му дадат лично нему 1 000 евра. Тие се согласиле и веднаш му ги дале парите на лекарот. Операцијата била успешна и пациентот бил задоволен од пост-оперативниот третман.

Пример 14

Училиштето во кое учиш има воспоставено соработка со училиште од Италија, па неколку професори и ученици се поканети да го посетат збратименото училиште.

На кој начин треба да се избераат учениците кои ќе го претставуваат твоето училиште во Италија?

Пример 15

Марија е одлична ученичка со посебна љубов кон физиката. Но, професорката не ја избира Марија за да учествува на општинскиот натпревар, туку Дафина чии родители се познаници со неа уште од претходно.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Анти Корупција Интернационал Македонија, „Мал прирачник за препознавање и справување со корупцијата“, Скопје 2015
- Владо Камбовски, „Корупцијата - најголемо општествено зло и закана за правната држава“, коментар на Законот за спречување на корупцијата и на Законот за спречување на перење пари, Влабор, ДООЕЛ, Скопје 2002
- Емина Нурединоска, Марија Саздевски, Борјан Ѓузелов, „Извештај за проценка на корупцијата во Македонија“, Македонски центар за меѓународна соработка, Скопје 2014
- Закон за спречување на корупцијата и судирот на интереси, „Службен весник на Република Македонија“, број 12, година LXXV, 19.01.2019
- Игор Јуруков, Сашо Алушески Николовски, „Прирачник за Програма за антикорупциска едукација на учениците од основните училишта за наставниците кои изведуваат настава по граѓанска култура“, Државна комисија за спречување на корупција, Скопје 2012
- Јасна Оровчанец Аранѓеловиќ, Мартина Маринова, „Прирачник за спречување на корупцијата во локалната самоуправа“, Фондација Конрад Аденауер во Р. Македонија и Македонско здружение на млади правници
- Канцеларија на Обединетите нации за дрога и криминал, Корупцијата во Поранешна Југословенска Република Македонија: подмитувањето искусено од населението, Виена 2011
- Конвенција за спречување на корупција - Совет на Европа, стапена на сила на 01.07.2002
- Конвенција на Обединети нации против корупцијата, усвоена од страна на Генералното собрание на Обединети нации на 31 октомври 2003 година со Резолуција бр. АПЕС/58/4
- Миодраг Лабовиќ, „Власта корумпира“, Де Гама, Скопје 2006
- Миодраг Лабовиќ, Марјан Николовски, „Организиран криминал и корупција, најнови теоретски димензии, практични консеквенци и методика на истражување“, Факултет за безбедност, Скопје 2010
- Михајло Маневски, „Корупцијата во Република Македонија, превентивни и казнени мерки за спречување“, Скопје 2005
- Мисијата на ОБСЕ во Скопје, „Најдобри практики во борбата против корупцијата“, 2002

ПРИРАЧНИК ЗА БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈА

Издавач
Институт за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје
contact@idsccs.org.mk
www.idsccs.org.mk
март, 2020

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје
343.352(035)

ПЕЦОВА Илиеска, Лилјана

Прирачник за наставници наменет за наставници во средно образование за изучување на темата “Борба против корупција” / [автори Лилјана Пецова Илиеска, Кире Бабаноски, Ана Јаневска Делева]. - Скопје : Институт за демократија Социетас Цивилис - (ИДСЦС), 2020. - 57 стр. : илустр. ; 25 см

Публикацијата е во рамки на проектот: “Антикорупциска едукација за ученици од средно образование”. - Библиографија: стр. 56

ISBN 978-608-4775-61-4

1. Бабаноски, Кире [автор] 2. Јаневска Делева, Ана [автор]

а) Корупција - Спречување - Прирачници

COBISS.MK-ID 112389898

Прирачникот е изработен во рамките на проектот „Антикорупциска едукација за ученици од средно образование“ со финансиска помош од Амбасадата на кралството Холандија во Скопје, имплементиран од Институтот за демократија „Социетас Цивилис“ Скопје во соработка со Државната комисија за спречување на корупцијата, во периодот меѓу 1 јануари 2019 и 31 декември 2020 г.

Информации за ИДСЦС

ИДСЦС е тинк-тенк организација која го истражува развојот на доброто управување, владеењето на правото и европските интеграции на Северна Македонија. Мисијата на ИДСЦС е да помогне во граѓанската вклученост при носењето одлуки и да ја зајакне партиципативната политичка култура. Преку зајакнување на слободарските вредности, ИДСЦС придонесува за соживот помеѓу различностите.

Контакт-податоци за ИДСЦС

Адреса: ул. Мирослав Крлежа бр. 52/1 /2, 1000 Скопје Тел. бр.: +389 2 3094 760 ,
е-пошта: contact@idscs.org.mk

Информации за ДКСК

Државната комисија за спречување на корупцијата (ДКСК) е самостојна и независна во вршењето на работите утврдени со Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси и има својство на правно лице. Државната комисија за спречување корупција применува и иницира примена на законите, поттикнува нормативно и институционално јакнење, креира антикорупциски политики и мерки, презема активности во насока на јакнењето на личниот и институционалниот интегритет, преку едукација и јакнење на свеста за корупцијата и судирот на интереси, промовира меѓуинституционална и меѓународна соработка и развива правна култура, а нејзината мисија е да се воспостави ефикасен систем за превенција и репресија на корупцијата и судирот на интереси.

Информации за проектот

Институт за демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје во период од јануари 2019 до декември 2020 година ќе го имплементира проектот „Антикорупциска едукација во средните училишта“, финансиран од Амбасадата на кралството Холандија.

Проектот ќе ја подигне свеста кај младите за корупцијата, ќе го зајакне нивното знаење за корупција, за формите на корупција и за алатките за борба против корупција. Заедно со ИДСЦС, Државната комисија за спречување корупција е партнер за коимплементација во изготвувањето на планот на акции, материјали и застапување за промена на политиката и имплементацијата. Проектот се имплементира со поддршка од Министерството за образование и наука и Бирото за развој на образование на Република Северна Македонија.

Целта на проектот е подигнување на свеста кај младите за корупцијата, зајакнување на нивното знаење за корупција, форми на корупција и алатки за борба против корупцијата, како и зајакнување на нивното знаење за важноста на градење личен интегритет.

Контакт-информации за ДКСК: ул. Даме Груев 1, 1000 Скопје, тел. бр. : +389 2 3215 377, е-пошта contact@dksk.org.mk, веб-страница www.dksk.mk.

Линк

Ова издание е електронски достапно на:
<https://idscs.org.mk/mk/portfolio/прирачник-за-наставници>

